

AZƏRBAYCAN KİTABININ MİNİLLİK TƏRTİBAT TARİXİ

İradə Ələsgərovanın bu günlərdə "Təhsil" nəşriyyatında nəfis tərtibatla çapdan çıxmış "Azərbaycan kitabının bədii və texniki tərtibat tarixi" adlı monoqrafiyası zəngin kitabçılıq tariximizlə bağlı dolğun təsəvvür yarada biləcək sanballı və dəyərli elmi-tədqiqat əsəridir.

Əsərin dəyərini artıran başlıca amillərdən biri də, onu yazıb ərsəyə gətirən tədqiqatçının mükəmməl nəzəri biliyə yiyələnməklə yanaşı, həm də respublikanın ən böyük poliqrəfiya müəssisəsində istehsalat şöbəsinə rəhbərlik edib 40 ilə yaxın bir müddətdə bu sahədə zəngin təcrübə toplamış yüksək ixtisaslı mütəxəssis olmasıdır.

Monoqrafiyada xronoloji baxımdan çox böyük bir dövr — Azərbaycan kitabının təxminən min ilə yaxın bir vaxt kəsiyində keçdiyi tarixi yol izlənir. Yazılı mənbələrdə aşkarladığı faktları AMEA-nın M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda qorunub saxlanılan əlyazma nüsxələri və ilk çap kitabları da daxil olmaqla çoxsaylı kitab nümunələri əsasında araşdırıb müqayisəli şəkildə ətraflı təhlil edən müəllif, məzmunla forma arasında vəhdət yaratmağa, bitkin tədqiqat işi ərsəyə gətirməyə nail olmuşdur.

Monoqrafiyada xronoloji çərçivə gözlənilmiş, mövzunun aktuallığı və problemin işlənilmə səviyyəsi yetərinə əsaslandırılmış, tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsası, obyekt və predmeti, məqsəd və vəzifələri, aprobasiyası, quruluşu ilə bağlı zəruri məlumat verilmiş, aparılan tədqiqatın nəzəri və əməli əhəmiyyəti, elmi yeniliyi işıqlandırılmışdır. Elmi dildə yazılmış əsərdə fikirlər yığcam, səlis, təhkiyələr düşünülmüş, təhlillər əhatəli, arqumentlər tutarlı, çıxarılan nəticələr məntiqlidir.

Monoqrafiya Azərbaycan kitabının bədii-texniki tərtibat tarixinin əsaslı şəkildə araşdırıldığı ilk tədqiqat əsəri kimi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Əsərdə kitabçılıq işi tarixində ilk dəfə olaraq kitab tədqiqatı yazar, ədəbi, bədii, texniki redaktor və poliqrəfiya mütəxəssislərinin birgə əməyinin məhsulu kimi cəlb edilmiş, nöqsanlar üzə çıxarılmış, problemləri yaradan amillər və onların həlli yolları göstərilmişdir. Bu da İradə xanıma bu sənət sahiblərinin funksiyalarının qarşılıqlı uzlaşdırılmasını aparıb onlardan hər birinin vəzifəsini dəqiqləşdirməyə, uğursuzluqları şərtləndirən amilləri üzə çıxarıb problemlərin aradan qaldırılması yollarını aşkarlamağa imkan vermişdir:

—İstənilən əsərin yazılmasında başlıca məqsəd oxucu auditoriyasına bu və ya digər informasiyanı çatdırıb oxucunu məlumatlandırmaq, hər hansı bir məsələnin həllinə kökləyib konkret bir istiqamətə yönəltməkdir. Kitabın daxili və xarici tərtibat elementləri bir-birini məntiqi ardıcılıqla tamamlamalı, nəşrin bədii forması, təyinatı ilə səsleşib əsas ideyanın oxucuya dəqiqliklə çatdırılmasını təmin etməlidir. Bu vacib şərtin yerinə yetirilməməsi və nəşr olunan kitabların əksəriyyətinə verilən tərtibatın məzmunla uzlaşmaması, bu sahədə vahid metodikanın işlənilib hazırlanmaması, ədəbi, bədii və texniki redaktorların yerinə yetirdikləri işin bir-biri ilə uzlaşdırılmaması kitabın başlıca tərtibat meyarlarının müəyyən edilməməsi ilə izah olunmalıdır.

Bu da yazarın ictimai rəyə təsir imkanlarını məhdudlaşdırır, əhali arasında kitaba olan tələbatın azalmasına səbəb olur" — deyən müəllif bədii və texniki redaktorlardan əsas ideyanın oxucuya çatdırılmasında müəllifin yaradıcı ortağına çevrilməyi, tərtibatın mətnin dərkedilmə səviyyəsinə göstərdiyi təsirin həcmi, poliqrəfiya texnikasının imkanlarını, texnologiyasının tələblərini nəzərə almağı və nəşri bu tələblər çərçivəsində layihələşdirməyi tələb edir. O, bununla yazara cəmiyyəti bu və ya digər ideyaya kökləmək, deməli, ictimai rəyə təsir göstərmək imkanı verib uğurlu nəşrlərin vaxtılı-vaxtında oxucu auditoriyasına çatdırılmasını oxucunu məsələnin bu və ya digər həllinə istiqamətləndirə biləcəyini diqqətə çatdırmış olur.

Kitabçılıq işi tarixində ilk dəfə kitabın tərtibat xüsusiyyətlərinin, çap üsullarının imkanları, poliqrəfiya, texnika və texnologiyasının inkişaf səviyyəsi ilə bağlı araşdırılmasını həyata keçirən tədqiqatçı, bədii tərtibat üsullarının təsnifatını verib ifadə vasitələrini dəqiqləşdirməklə kitab tərtibatında bütövlükdə maddi-texniki bazanın rolunu və yerini, nəşrin kompozisiya və bədii poliqrəfik formasını müəyyənləşdirməyə nail ola bilmişdir. Bütün bunlar ona tərtibatın mətnin dərkedilmə səviyyəsinə göstərdiyi təsiri dəqiqləşdirib ictimai rəyi tənzimləmək, cəmiyyətdə yazar, redaktor və nəşrlərin statusunun daha da yüksəlməsi-

nə, onlardan hər birinin ictimai rəyə təsir imkanlarının genişlənməsinə, deməli, ölkədə sabitliyin qorunub saxlanılmasına və milli birliyin əldə olunmasına xidmət edə biləcək təklif və tövsiyələr işləyib hazırlamaq imkanı vermişdir.

Monoqrafiya, bütövlükdə nəşriyyat-poliqrəfiya sisteminin inkişafını — kitab nəşrini, reklam və yayımını, poliqrəfiya materialları istehsalını və bu sahədə kadr hazırlığını təşkil etməyə, eləcə də bu funksiyaları həyata keçirən subyektlər arasında qarşılıqlı əlaqələri tənzimləməyə imkan verən elmi, texniki və texnoloji işləmələrlə, müddəalarla da zəngindir. Bunun, elmin fərqli sahələrində özünü təsdiqləmiş alimlərin adicəkilən tədqiqat işinə verdikləri rəylərdə yer almış fikirlər də təsdiqləyir:

"Bu elmi-tədqiqat işi məni, düz, möhkəm cəlb etdi, oxumağa başlayandan əlimdən yerə qoya bilmirəm. Yerə qoymuram, görməli olduğum işlər tökülüb qalır. Lap ürəklə deyirəm, informasiya ilə, yeniliklərlə son dərəcə zəngin, orijinal, dedikcə mükəmməl və gözəl bir elmi-tədqiqat işidir. Faktlar ardıcıl və dəqiq, təhkiyələr səriştə ilə verilib, qənaətlər məntiqlidir. Bir sözlə, əsərin hər sətrində yetkin tədqiqatçılıq bacarığı hiss olunur". Tarix elmləri doktoru, professor Qabil Əliyev.

"Azərbaycan kitabının bədii və texniki tərtibat məsələlərinin ətraflı araşdırılıb təhlil edildiyi bu əsər kitab mədəniyyətimiz üçün çox gərəklidir, aktual, zəruri bir tədqiqat işidir. Müəllif faktları zərgər dəqiqliyi ilə seçib sıralayıb, bir-biri ilə əlaqələndirib diqqətəlayiq qənaətlər əldə etməyə nail olur. Bu elmi işin hər bir fəslə nəinki fəlsəfə doktoru, hətta elmlər doktoru adı almaq üçün də kifayət qədər yetərli, mövzu baxımından genişdir". Filologiya elmləri doktoru, professor Asif Rüstəmli.

"Bu elmi-tədqiqat işini Azərbaycan kitabı ilə bağlı yazılmış ən əhəmiyyətli və sanballı, informasiya baxımından zəngin araşdırmalardan biri kimi dəyərləndirirəm. Elmi işin monoqrafiya şəklində nəşri reallaşarsa, bu ADMİU-nun tələbələri, həmçinin kitabşünas mütəxəssislər üçün olduqca faydalı bir vəsait olar". Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Əli Əliyev.

"Bu elmi-tədqiqat işi, nəşriyyat-poliqrəfiya sisteminin gələcək inkişafına əhəmiyyətli töhfə verə biləcək qədər yüksək elmi-təcrübi əhəmiyyət kəsb edən, iqtisadi, texniki və texnoloji işləmələrlə, müddəalarla zəngin dəyərli tədqiqat əsəridir". Baş müəllim, Əməkdar mədəniyyət işçisi Adil Abdullayev.

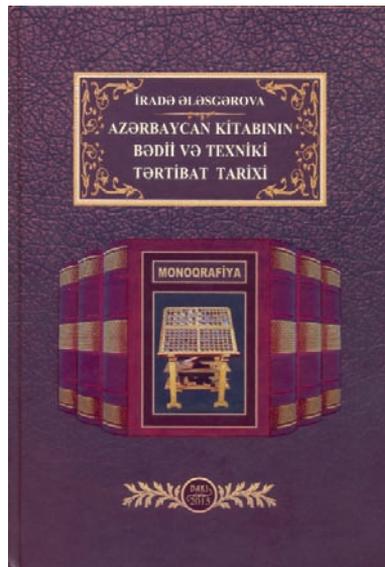
"Bu elmi-tədqiqat işini Azərbaycan kitabı ilə bağlı son dövrlərdə yazılmış ən əhəmiyyətli və sanballı araşdırmalardan biri kimi dəyərləndiririk". Sənətsünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor Məryəm Əlizadə.

"İradə xanım haqlıdır. Bu gün kompüter proqramları və onların imkanları, yeni texnologiyalarla bağlı informasiya müəssisələrə sistemli şəkildə çatdırılmır, informasiya texnologiyalarının nəşriyyat-poliqrəfiya sistemində tətbiqi mexanizmində boşluqlar var. Bu da, nəşrlərin tərtibat səviyyəsinə mənfi təsir göstərir, hər iki sahənin inkişafını engəlləyir". Texnika elmləri namizədi Cavanşir Rzayev.

"İradə xanım Ukrayna Poliqrəfiya İnstitutunun ilk azərbaycanlı məzunu, Azərbaycan milli poliqrəfiya mədəniyyətini yaradanlardan biridir. Mən, vaxtilə Əlyazmalar İnstitutunun direktoru Məmməd Adilovun opponenti olmuşam, əminəm Azərbaycan paleoqrafiyası ilə bağlı möhtəşəm bir əsəri var. Sizə təşəkkür edirəm ki, ikinci dəfə o zövqü, məhz Sizin əsərinizdən ala bildim. "Nəticə"də, onu da çox düz qeyd edirsiniz ki, dövləti hələ yeni qurmuşuq, dövlətçiliyi qorumalı, çapa hazırlanan əsərlərin milli, dövləti maraqlarımıza zərər verməsinə yol verməməliyik". Filologiya elmləri doktoru, professor Nadir Məmmədli.

"Bu monoqrafiya çox nadir elmi-tədqiqat əsərlərindəndir ki, təcrübi istifadəsi genişdir, tətbiqi var, məzmun və forma etibarilə özündə bir çox sahələr üzrə elmi yeniliyi əks etdirir. Əsərdə kitaba verilən tərtibatın birbaşa mətnin dərkedilmə səviyyəsinə, ictimai rəyə təsir göstərilməsinin mümkünüyü əmilini tutdu. Bu, çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, əsər faktiki ictimai rəyi formalaşdırmaq üçün bir filtr rolunu oynayır. Bu isə, bu gün dövlətimiz, cəmiyyətimiz üçün olduqca önəmli bir məsələdir". Siyasət elmləri doktoru Gülnar İbrahimova.

Monoqrafiya həm də kitabşünaslıq elminin zənginliyini, digər elmlərlə qarşılıqlı əlaqələrinin çoxşaxəlilliyini aşkara çıxarıb tədqiqatçının mükəmməl nəzəri biliyə, geniş dünyagörüşünə, analitik

təfəkkür tərzinə, zəngin istehsalat təcrübəsinə malik yüksəkixtisaslı mütəxəssis olduğunu, gəldiyi qənaətlərin ehtimal və fərziyyəyə yox, istehsalatda təcrübə yolu ilə dəqiqləşdirdiyi arqument və faktlara söykəndiyini təsdiqləyir.

İstənilən elmi-tədqiqat işinin uğuru onun elmə gətirdiyi yeniliklərlə ölçülür. Bu iş də hər biri elmi cəhətdən əsaslandırılmış çoxsaylı iqtisadi, texniki və texnoloji işləmələrlə zəngindir: əsərdə təktərtibat sahəsində meydana çıxan problemləri doğuran amillər yox, həm də onların real həlli yolları göstərilir.

Verilən təklif və tövsiyələr, informatika, yazı qrafikası, standartlaşdırma, poliqrəfiya materialları istehsalı, texnologiya, kadr hazırlığı, psixofiziologiya və s. sahələrdə də növbəti xətlərə və işləmələrə zəmin hazırlayıb, gələcək tədqiqatların istiqamətini müəyyənləşdirir, bütövlükdə nəşriyyat-poliqrəfiya sisteminin inkişafını, kitab nəşrini, reklam və yayımını, poliqrəfiya materialları istehsalını təşkil etməyə, eləcə də bu funksiyaların həyata keçirən müəssisələr arasında qarşılıqlı əlaqələri tənzimləməyə imkan verir. Əsərdə, qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə bağlı Dövlət proqramından irəli gələn məsələlərin və işsizlik probleminin həllinə kömək, sahibkarlığa dəstək baxımından da faydalı olan bir sıra iqtisadi, texniki və texnoloji işləmələr yer alır. Gələcəkdə bu təklif və tövsiyələrin həyata keçirilməsi çapa hazırlanan nəşrlərin tərtibat səviyyəsini daha da yüksəltməyə şərait yaradır, respublikada elmi-texniki tərəqqinin sürətlənməsinə əhəmiyyətli töhfə verərdi.

İradə xanımın təklif etdiyi "Kitabın məzmun-forma bitkinliyini təmin edə biləcək nəzəri-təcrübi bazanın yaradılması mətnin dərkedilmə səviyyəsini yüksəltmək və informasiyanın oxucu auditoriyasına göstərə biləcəyi təsiri əvvəlcədən hesablayıb ictimai rəyi tənzimləmək, eləcə də bütövlükdə informasiya məkanına nəzarət mexanizmini (təbii ki, sivil yolla) işləyib hazırlamaq baxımından xüsusilə böyük dəyər kəsb edir. Bu təklif və tövsiyələrin öz həllini tapması, sözsüz ki, respublikada təhsilin və kadr hazırlığının da səviyyəsini yüksəltməyə (dərslərin keyfiyyətini müasir tələblərə uyğunlaşdırmaqla), müstəqilliyini yenidən bərpa etməsi gənc dövlətimizin möhkəmlənməsinə, ölkədə sabitliyin qorunub saxlanılmasına və milli maraqların qorunmasına xidmət edəcək.

Nəşrin redaktoru Elnarə Səmədovanın, korrektoru Ülker Rəhimovanın, rəssamı Nazim Rzəquliyevin, kompüter tərtibatçısı Təhmasib Mehdiyevin və ümumilikdə "Təhsil" nəşriyyatı kollektivinin gördüyü iş təqdirəlayiq, kitaba verilən bədii və texniki tərtibat, təmin edilən poliqrəfik icra yüksək səviyyədədir: hər cizgi, xətt, nöqtə və s. kompozisiyanın vahid ahənginə köklənib məzmunun oxucu tərəfindən düzgün qavranılmasına xidmət edir.

Monoqrafiya, gələcək tədqiqatçılar üçün etibarli mənbə, nəşir, redaktor, (ədəbi, bədii, texniki) və müəlliflər, nəşriyyat, redaksiya, mətbəə işçiləri, kitabşünaslar, sənətsünaslar, şərqşünaslar, mətbuat işçiləri üçün dəyərli stolüstü kitab, ali məktəb müəllimləri və tələbələr (bakalavr və magistr) üçün — kitabşünaslığın tədrisi sahəsində mövcud boşluğu doldurmağa imkan verən zəruri dərsləkdir.

Bildiyimiz kimi, bu gün kitab hər bir xalqın mədəni səviyyəsinin başlıca göstəricisi, qürur mənbəyi sayılır. Tariximizin ən işıqlı və qürurdoğurucu səhifələrindən birini təşkil edən kitabın minillik tərtibat tarixinin tədqiqi və nəşri mədəniyyətimizin qədimliyinə və zənginliyinə şübhə yeri qoymur. Millisi mətbuatımızdan 140 illiyinə, sözsüz ki, bundan layiqli töhfə ola bilməzdi.

Biz də bu çətin işin ağırlığını çiyinlərində daşıyan istedadlı tədqiqatçı alimi ürəkdən təbrik edir, ona daha böyük yaradıcılıq uğurları arzulayıırıq.

Zülfüqar ŞAHİNEVNƏLİ,
"Respublika".